

انتقادی و نظریه‌ی زنده: همبسته‌های اقدام‌پژوهی

برای رشد معلم

محمد رضا آهنچیان^۱، مهدی محمدآقایی^۲

بیان مساله

اقدام‌پژوهی، روش خاصی از تحقیق است که به دو دلیل، می‌توان درباره‌ی ربط وثیق آن با آموزش و پرورش سخن گفت. نخست آن‌که آن را روش مؤثری برای استفاده در فضای یاددهی-- یادگیری دانسته‌اند (بازرگان، 1372؛ مهرمحمدی، 1379) و دیگر آن‌که انعطاف بالایی برای انطباق با مسیر شناخت پیچیدگی‌های تعلیم و تربیت دارد. در مقاله‌ی حاضر، فرض شده است که اقدام‌پژوهی، دارای مبناهای نظری و مشخصه‌های روش‌شناسانه‌ی ارزشمندی برای پژوهشگران تربیتی و فیلسوفان آموزش و پرورش است. نقطه‌ی اتکای مقاله، طرح و تبیین رابطه‌ی کاربرد این روش تحقیق با تربیت و رشد معلم بر اساس همبستگی نظری اقدام‌پژوهی با رویکرد انتقادی و نظریه‌ی زنده است. در مطالعه حاضر، رابطه‌ی اقدام‌پژوهی بر یک بنیان نظری و روش-شناسی با توسعه‌ی ظرفیت‌های تفکر انتقادی معلمان مورد توجه قرار گرفت. با فرض تأثیرات همه‌جانبه‌ی روش‌شناسی در انتخاب‌های پژوهشگر از یک سو و با توجه به اهمیت نظریه‌پردازی معلم در دنیای واقعی آموزش، از سوی دیگر، طرح این مقاله می‌تواند مستعد جلب نظر و مداخله فلاسفه‌ی آموزش و پرورش کشور در مباحث روش‌شناسی اقدام‌پژوهی باشد.

اهداف پژوهش

1. شناخت مبناهای نظری و مشخصه‌های روش‌شناسانه‌ی اقدام‌پژوهی؛

¹-دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

²-کارشناس ارشد تحقیقات آموزشی، دانشکده‌ی علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد.

Aghaee807@gmail.com

2. تبیین رابطه‌ی اقدام‌پژوهی با توسعه‌ی ظرفیت‌های انتقادی معلمان، از لحاظ نظری و مفهوم‌پردازی آن؛
3. تصویرسازی از نقش آرمانی معلم به‌عنوان نظریه‌پرداز در قالب رویکرد «نظریه‌ی زنده» در رابطه‌ی مفهومی با اقدام‌پژوهی.

سوالات پژوهش

1. مبناهای نظری اقدام‌پژوهی و مشخصه‌های روش‌شناسانه‌ی آن چیست؟
2. اقدام‌پژوهی چگونه می‌تواند به توسعه‌ی ظرفیت‌های انتقادی معلمان به‌عنوان یک محقق منجر شود؟
3. بر اساس نظریه‌ی زنده، نظریه‌پرداز معلم چگونه تحقق می‌یابد؟

روش

در این پژوهش با مرور آثار و منابع مهم در زمینه‌ی اقدام‌پژوهی به یک مرور نظری در زمینه‌ی روش‌شناختی آن پرداخته شده است؛ بنابراین روش این مطالعه، روش استدلالی-انتقادی است.

یافته‌ها

سؤال اول پژوهش: مبناهای نظری اقدام‌پژوهی و مشخصه‌های روش‌شناسانه آن چیست؟ کار و کمیس (1986)، در اثر مهم خود با عنوان: «انتقادی شدن»¹، ردّ ایده‌های اثبات‌گرایانه درباره‌ی عقلانیت و عینیت‌گرایی، و تأکید بر جنبه‌ی دیالکتیکی عقلانیت را، به‌عنوان اولین مشخصه‌ی بارز اقدام‌پژوهی برمی‌شمرند (به نقل از کوشای²، 2005). مک‌نیف و وایتهد (2002) و 2005، نیز اقدام‌پژوهی را به‌طور کلی، زیرمجموعه‌ی نظریه‌ی انتقادی می‌دانند و تولید دانش شخصی به‌وسیله‌ی اقدام‌پژوه را برجسته می‌سازند. عده‌ای از اندیشمندان حوزه‌ی علوم انسانی، دیدگاه تفسیری³ (گال، بورگ و گال، 1996)، برخی پارادایم انتقادی¹ (مک‌نیف و وایتهد، 2002،

¹. becoming critical

². Koshy

³. interpretive paradigm

2005 و 2010؛ بازرگان، 1387)، و مابعداثبات‌گرایی^۱ (ایروانی و قاسمی، 1389) و حتی مک- اینتاش (2010) آن را مشمول پارادیم اثبات‌گرایی^۳ قرار دادند. تومال (2010) نیز اقدام‌پژوهی را یک استثناء می‌داند زیرا از ویژگی‌های هر دو رویکرد کیفی و کمی پژوهش برخوردار است. سؤال دوم پژوهش: اقدام‌پژوهی چگونه می‌تواند به توسعه‌ی ظرفیت‌های انتقادی معلمان به عنوان یک محقق منجر شود؟

با توجه به مباحث نظری مطرح شده به‌خصوص در زمینه‌ی روش‌شناسی اقدام‌پژوهی، فرآیند تأملی^۴ حاصل از ترکیب خلاقیت انتقادی و زمینه‌های اقدام‌پژوهی مهم‌ترین دستاورد این روش پژوهشی منحصر به فرد در فرآیند حل مسایل آموزشی و یا حداقل بهبود موقعیت‌های مسئله‌دار محیط آموزشی، و از این زاویه، بهبود عملکرد معلم قلمداد شد.

سؤال سوم پژوهش: بر اساس نظریه‌ی زنده، نظریه‌پردازی معلم چگونه تحقق می‌یابد؟ اگر دیدگاه مک‌نیش و وایتهد (2010) را به عنوان طلایه‌داران مبحث نظریه‌ی زنده، مبنا قرار دهیم، می‌توان فرض کرد که معلم اقدام‌پژوه، پژوهشگری است که می‌کوشد تا مسئله‌ای که در محیط آموزشی گریبان‌گیر او است را حل کند و در این راه از تمام ظرفیت‌های فعلی خود، در جهت ایجاد نظریه‌های شخصی استفاده نماید. معلم با تأمل درباره‌ی تأثیرات این نظریه‌ها بر عملکرد خود، پیوسته به تجدید نظر در آن‌ها و ایجاد نظریه‌های جدید، تا حاصل شدن وضعیت مطلوب و بهبود موقعیت مسئله‌دار می‌پردازد.

بحث و نتیجه‌گیری

از آن‌چه به‌عنوان مسئله‌ی کلیدی این پژوهش بررسی شد، این نکته قابل تأمل است که اقدام-پژوهی روش پژوهشی منحصر به فرد با ویژگی‌های خاص و ممتازی است که، خاستگاه چالش-های اساسی در مباحث روش‌شناسی می‌باشد و بیش از همه می‌تواند مورد اقبال فیلسوفان آموزش و پرورش قرار بگیرد. نکته‌ی بسیار مهم، توجه به چرخش صاحب‌نظران روش‌شناسی از

¹. critical paradigm

². Post-positivism

³. positivism

⁴. reflective process

سایر مواضع -اعم از کیفی یا کمی بودن اقدام‌پژوهی- به این موضع است که اقدام‌پژوهی یک استثنا و نوع خاصی از پژوهش‌ها می‌باشد. این موقعیت برای هر معلمی بهترین فرصت‌ها برای توسعه‌ی تفکر انتقادی، خلق نظریه‌ی زنده، و در نتیجه تربیت و رشد است.

این مقاله کوشید تا تضادهای فلسفی و نظری بین روش‌شناسان درباره‌ی اقدام‌پژوهی را به رخ بکشد؛ و موضع خود در دفاع از بیرون کشیدن اقدام‌پژوهی از مناقشه بین طرفداران دو اردوگاه کمی و کیفی، با پذیرفتن آن به‌عنوان یک «استثنا» را موضعی قابل تأمل معرفی کند.

پیشنهاد

به‌نظر ضروری می‌رسد اگر روش‌شناسان و به‌ویژه فیلسوفان آموزش‌وپرورش راهی برای پر کردن خلاء نظری اقدام‌پژوهی و خروج آن از بحران روش‌شناسانه‌ای که با آن درگیر است، فراهم سازند. **واژگان کلیدی:** روحیه‌ی نقادی، نظریه‌ی زنده، روش اقدام‌پژوهی، معلم نقاد

منابع

- 1- ایروانی، شهین و قاسمی، هاجرالسادات (1389). مبانی فلسفی اقدام‌پژوهی. مجله‌ی روان‌شناسی و علوم تربیتی. 40 (2): 101-118.
- 2- بازرگان، عباس (1372). اقدام‌پژوهی و کاربرد آن در تعلیم و تربیت. فصل‌نامه‌ی تعلیم و تربیت. 9 (3 و 4): 41-52.
- 3- بازرگان هرندی، عباس (1387). روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری. تهران: نشر دیدار.
- 4- کوشای، والسا (1390). اقدام‌پژوهی، پژوهشی در جهت بهبود عملکرد (راهنمای عملی). ترجمه‌ی مهدی نامداری پژمان. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- 5- گال، مردیت، بورگ، والتر و گال، جویس (1996). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی (ج 2). ترجمه‌ی احمدرضا نصر و همکاران (1382). تهران: ارسباران.
- 6- مهرمحمدی، محمود (1379). جستارهایی در پژوهش در قلمرو آموزش و پرورش. تهران: پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت.

- 7- McIntosh, p. (2010). *Action Research and Reflective Practice: Creative and visual methods to facilitate reflection and learning*. London and New York: Routledge.
- 8- McNiff, J & Whitehead, J. (2005). *All you need to know about action research*. London: SAGE Publications.
- 9- McNiff, J & Whitehead, J. (2010). *You and Your action research Project (3rd ed.)*. London: London and New York: Routledge.
- 10-Tomal, D. (2010). *Action Research for Educators (2nd ed.)*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Education.